

РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**О Н О В Л Е Н Н Я З М І С Т У , Ф О Р М Т А
М Е Т О Д І В Н А В Ч А Н Н Я І В И Х О В А Н Н Я
В З А К Л А Д А Х О С В І Т И**

Збірник наукових праць

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 14

Заснований в 1996 році

Рівне – 2001

ББК 74.20

О - 59

УДК: 37: 371: 372: 373: 378

Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць:

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 14. — Рівне, РДГУ, 2001 р. — 154 с.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем теорії та історії педагогіки, дидактики, методики навчання, виховання і розвитку дітей та учнівської молоді в закладах освіти.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, учителів, викладачів та студентів педагогічних університетів, інститутів та коледжів.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АПСН

Мітюров Борис Никифорович (Рівненський державний гуманітарний університет);

доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент АПН України **Бех Іван Дмитрович**

(Інститут проблем виховання АПН України);

доктор педагогічних наук, професор **Будний Богдан Євгенович**

(Тернопільський державний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка);

кандидат педагогічних наук, професор **Воробйов Анатолій Миколайович**

(заступник головного редактора, Рівненський державний гуманітарний університет);

доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АНВШ України **Дем'янчук Анатолій Степанович**

(Рівненський економіко-гуманітарний інститут);

доктор педагогічних наук, професор **Коваль Ганна Петрівна**

(Рівненський державний гуманітарний університет);

доктор педагогічних наук, професор **Лисенко Неля Василівна**

(Прикарпатський педагогічний університет ім. В. Стефаника);

доктор педагогічних наук, професор **Лісова Світлана Валеріївна**

(Рівненський державний гуманітарний університет);

доктор педагогічних наук, професор **Павлютенков Євген Михайлович**

(Запорізький обласний інститут удосконалення вчителів)

доктор психологічних наук, професор **Пасічник Ігор Демидович**

(Університет "Острозька Академія");

кандидат педагогічних наук, професор **Поніманська Тамара Іллівна**

(Рівненський державний гуманітарний університет)

доктор психологічних наук, професор **Савчин Мирослав Васильович**

(Дрогобицький державний педагогічний інститут ім. Івана Франка);

доктор психологічних наук, професор, дійсний член МАПН **Сергєєв Олександр Васильович**

(Запорізький державний університет)

доктор педагогічних наук, професор **Сметанський Микола Іванович**

(Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського);

доктор педагогічних наук, професор **Терещук Григорій Васильович**

(Тернопільський державний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка);

кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН **Тищук Віталій Іванович**

(Рівненський державний гуманітарний університет);

кандидат педагогічних наук, професор **Янцур Микола Сергійович**

(заступник головного редактора, відповідальний секретар, Рівненський державний гуманітарний університет).

Затверджено Вченою Радою Рівненського державного гуманітарного університету

(протокол № 8 від 30.03.2001 р.).

Збірник затверджений ВАК України як наукове фахове видання, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата наук з педагогіки (постанова Президії ВАК України №1-05/7 від 9.06.1999 р. та додаток до постанови ВАК України від 11.10.2000 р. № 1 – 03/8).

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії. Рукописи рецензуються і не повертаються.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31.

Рівненський державний гуманітарний університет

ISBN 966 — 7281 — 06 — 5.

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2001

ПЕРЕДМОВА

«Немає двох дітей однакових за мисленням, за сприйманням навколишнього світу. За індивідуальними особливостями розуму, волі, характеру, кожна дитина - особливий неповторний світ. Виховати особистість, сформувати душу людини можна, тільки зрозумівши цей світ, пізнавши його тайники.» [4, с.204]. Важливою умовою активізації навчальної діяльності є розвиток в учнів уважності. Керування увагою - одна з найтонших і ще дуже мало відомих досліджених сфер педагогічної праці. Щоб керувати увагою, потрібно глибоко знати психіку дитини, її вікові особливості. Великий педагогічний досвід В.О. Сухомлинського переконали його в тому, що оволодіти увагою можна, лише створивши, утвердивши, зберігши, її певний внутрішній стан - емоційне піднесення, інтелектуальне натхнення, пов'язане з почуттям панування над істиною, з переживанням розумової гордості. Оволодіння увагою - це дуже тонкий вплив педагога на мислення дитини. Мимовільна увага має поєднуватися з довільною. Це поєднання з'являється тоді, коли учень, слухаючи, думає, що можливе за умови, коли в свідомості вже є наживка для мислення - учневі відоме про той предмет, який розглядається на уроці. Чим активніша думка в процесі сприймання навчального матеріалу, тим легше учневі навчатися. Там, де на уроці мимовільна увага учнів поєднується з довільною, немає виснаження та втоми.

В.О.Сухомлинський вважав, що інтерес до предмета й увага учнів збільшується засобами наочності. Наочність як принцип навчання має ширше значення, а якщо вбачати в наочних посібниках тільки засіб збудження уваги учнів, то це загрожує примітивізмом у навчанні, і особливо в розумовому вихованні.

Єдиним засобом виховання уважності є вплив на думку, і наочність лише тією мірою сприяє розвитку і поглибленню уважності, якою вона стимулює процес мислення. Наочний образ предмета може сам по собі повернути увагу на тривалий час, але мета застосування наочності полягає зовсім не в тому, щоб на весь урок повернути увагу учня, - наочність приноситься на урок для того, щоб на якомусь етапі пізнання діти відволікались від образу, подумки перейшли до узагальненої істини, закономірності.

Застосування засобів наочності вимагає великої науково-педагогічної підготовленості учителя, знання психології дитини, процесу оволодіння знаннями. Наочність - це загальний принцип розумової праці маленьких школярів.

Великого значення В.О.Сухомлинський надавав моральному розвитку дитини. Він вважав, що почуття власної гідності дитини залежить від її успіхів у навчанні, а успіхи у навчанні - від доброзичливості педагога і, звичайно, від того, наскільки підготовлена душа дитини до сприйняття доброзичливості вчителя. «Пам'ятайте, що успіхи дитини у навчанні, її почуття власної гідності - це вогник радості вашої творчої праці... До того часу, поки цей вогник горить, ви будете відчувати повноту свого духовного життя, радість творчості» [5, с.25]

Отже, умовами активізації навчальної діяльності молодших школярів за Сухомлинським є: розвиток пізнавальних інтересів дітей; виховання розуму дитини та оволодіння ними певного обсягу знань; встановлення правильного співвідношення між обсягом теоретичних знань та практичними вміннями та навичками; організація інтелектуального життя дітей молодшого шкільного віку; правильне визначення характеру активної навчальної діяльності; доброзичливе ставлення педагога до вихованців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям. К.: Радянська школа, 1973 -286 с.
2. Сухомлинский В.А. О воспитании. М.: Политическая литература 1982 - 265с.
3. Сухомлинський В.О. Розмова з молодим директором школи. К.: Радянська школа, 1988 - 282 с.
4. Сухомлинський В.О. Твори. Т 5. - К.: Радянська школа, 1977 - 612 с.
5. Сухоминський В.О. Сто порад учителям. - К.: Радянська школа 1990 - 302с.

Одержано редакцією 18.12.2000.

КОМУНІКАТИВНО-ОРІЄНТОВАНЕ ВИВЧЕННЯ РІДНОЇ МОВИ В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ

Мета вивчення української мови на сучасному етапі полягає у формуванні мовної особистості, яка володіє вміннями і навичками комунікативно виправдано користуватися мовними засобами у різних формах, сферах і жанрах мовлення. Відповідно до мети і завдань початкового курсу мови у змісті предмету виділяють лінгвістичний, комунікативний, культурознавчий і діяльнісний компоненти.

Формування комунікативних умінь учнів здійснюється через реалізацію комунікативно-діяльнісного підходу до вивчення української мови.

Комунікативно-діяльнісний підхід до навчання української мови в початковій школі передбачає розв'язання цілого ряду методичних завдань, а саме: забезпечити відповідну мотивацію навчальної діяльності молодших школярів; адекватно до мети дібрати зміст навчання; визначити способи подачі теоретичного матеріалу з мови у шкільних підручниках, розробити систему вправ на засвоєння теоретичного змісту і на цій основі вироблення практичних мовленнєвих умінь; дібрати комплекс контрольних завдань для виявлення діяльнісного підходу до навчання мови.

Оскільки чинні підручники з рідної мови орієнтовані на системно-мовний підхід до навчання, постає завдання розробки системи вправ, які б дозволяли реалізовувати комунікативно-діяльнісний підхід до вивчення мовних фактів. Такі вправи мають окреслювати мовленнєву ситуацію, тобто визначати умови спілкування, в яких даний текст може бути використаний. Отже, в основі завдань має лежати не граматичний матеріал, а мовленнєва ситуація. Під мовленнєвою ситуацією більшість методистів розуміють таку динамічну систему взаємовідносин учнів, яка завдяки її відображенню в свідомості викликає потребу особистості в цілеспрямованій мовленнєвій діяльності і підтримує цю діяльність.

Мовленнєва ситуація складається з таких компонентів : 1)автор мовлення (мовець); 2)адресат мовлення; 3)тема та основна думка висловлювання; 4)мета мовлення; 5)місце спілкування.

Ситуативність як принцип навчання у загальних рисах означає, що все вивчення мови відбувається на основі і за допомогою ситуації спілкування (мовленнєвої ситуації). Принцип ситуативності реалізується у зв'язку з виконанням ситуативних вправ - таких мовленнєвих завдань, виконання яких залежить від характеру уявної (або умовної) мовленнєвої ситуації. Основною ознакою ситуативної вправи є наявність мовленнєвого стимулу, що викликає мовленнєву реакцію учня, і який визначає вибір тієї чи іншої мовної одиниці.

Особливо велике значення має комунікативно-орієнтоване вивчення граматики (будови слова, частин мови, синтаксису), оскільки засвоєні знання і сформовані вміння складають базу для побудови будь-якого зв'язного висловлювання. Наведемо декілька прикладів реалізації комунікативно-діяльнісного підходу до вивчення граматики за чинними програмами і підручниками:

Повторення вивченого про іменник (2 клас)

Рольова гра “Вчитель і учні” Мета:1) лінгвістичний компонент – розширити та закріпити загальне уявлення про іменник; 2) комунікативний компонент – формувати вміння створювати усні власні висловлювання, вміти дати роз'яснення, розвивати вміння адекватно сприймати на слух: зосереджувати увагу на осмисленні висловлювального, використовувати різні прийоми фіксації почуюто відповідно до комунікативного завдання.

Завдання. Клас ділиться на “вчителів” та “учнів”. “Вчителі” пояснюють, що таке іменник і перевіряють розуміння пояснення за допомогою запитань. “Учні” – слухають пояснення і відповідають на питання.

*Мета мовлення “вчителя” – пояснити “учням”, що таке іменник і які його головні ознаки.
Адресат – “учень”.*

Мета мовлення “учнів” – розповісти, що таке іменник, відповідаючи на поставлені запитання “вчителя”, прослухавши його пояснення.

Адресат – “вчитель”.

Іменники-синоніми та іменники-антоніми

Вправа Мета: 1) лінгвістичний компонент – формування вміння вживати іменники з абстрактним значенням у власному мовленні; 2) комунікативний компонент – розвивати вміння давати роз’яснення, враховуючи ситуацію спілкування.

Ситуація спілкування – “Пояснення значення слів”

Завдання. Уяви, що твоя маленька сестричка попросила тебе пояснити значення абстрактних іменників смівливість і хорообрість. Яку ще спільну ознаку мають ці слова? (іменники-синоніми) Добери до них антонім.

Мета мовлення - пояснити значення абстрактних слів смівливість і хорообрість, дібрати приклади, які яскраво проілюстрували б суть цих понять.

Адресат – *молодша сестра*

Адресат мовлення - *сусід по парті*.

Моделювати мовленнєві ситуації краще на базі поданих у підручнику вправ, оскільки підручник є основним засобом навчання мови. Наприклад, у процесі вивчення відмінкових закінчень іменників можна так змінити завдання до вправ:

Вправа (на основі впр. 164, ст. 75). Мета: 1) лінгвістичний компонент – вчити ставити слова у потрібному відмінку; 2) комунікативний компонент – формувати вміння вести діалог з додержанням вимог українського мовленнєвого етикету, доречно використовуючи відмінкові форми; культурознавчий компонент – засвоєння українського мовленнєвого етикету; діяльнісний компонент – формування умінь складати висловлювання за аналогією.

Ситуація спілкування – “Розмова між друзями”.

Завдання 1. Уяви, що ти – Іванко, а твій сусід по парті – Василько (родич Іванка з Сибіру). Використовуючи текст вправи, інсценізуйте зустріч та розмову між собою.

Мета мовлення – *привітатися відповідно до етики спілкування, розіграти розмову між двома друзями.*

Дійові особи - Іванко, Василько.

Завдання 2. Запитай свого товариша про те, яка пора року йому найбільше подобається і чому. Запроси друга на прогулянку до лісу.

Мета мовлення – *розпитати про улюблену пору року, запросити на прогулянку.*

Адресат – *товариш.*

Мета мовлення – *написати статтю в шкільну газету.*

Вправа (на основі вправи 179, ст. 82) Мета 1) лінгвістичний компонент – учити вживати іменники жіночого і чоловічого роду в орудному відмінку однини; 2) комунікативний компонент – формувати вміння конструювати висловлювання, учити виступати в ролі мовця, враховуючи адресата впливу, здобувати навички мовного етикету.

Життєва ситуація – “В тролейбусі”

Завдання. Уяви, що ти їдеш в тролейбусі. Попроси інших пасажирів пройти вперед, закомпостувати талон. Поцікався яка наступна зупинка, яку зупинку щойно оголосили.

Мета мовлення – *розіграти діалог з пасажирами тролейбусу з додержанням вимог українського мовленнєвого етикету.*

Адресат – *пасажери тролейбусу.*

Пам’ятка:

- веде тролейбус водій, а не шофер
- він різко гальмує, а не тормозить
- інтервал руху, а не двіженія, великий
- швидкість, а не скорість, досить висока
- табличка, на якій написано номер маршруту зветься трафарет

– двері відчиняються (а не відкриваються) і зачиняються (а не закриваються).

Вправа (на основі впр. 222, ст. 101). Мета: 1) лінгвістичний компонент – вчити спостерігати за вживанням прийменників з іменниками в різних відмінках; 2) комунікативний компонент – формувати вміння добирати відповідні лексичні, граматичні, інтонаційні засоби для вираження думки, розвивати вміння переконувати відповідно до комунікативного завдання, культурознавчий компонент – розширення знань про українські молодіжні громадські організації; діяльнісний компонент – розвиток умінь аудіювання та говоріння.

Завдання. Прослухайте текст. Визначте його стиль. Як би ви удосконалили його?

Що таке пласт?

Так називається організація української молоді. Організація створена для патріотичного і всебічного виховання. Члени організації бережуть традиції предків, знайомляться з історією, культурою свого народу.

Уявіть, що твій однокласник не погоджується з тобою, щодо визначення типу та стилю тексту. Доведи свою думку. Подумай, яким тоном будеш висловлювати свої думки під час дискусії. Чи допомогла вдало підібрана тобою інтонація вплинути на співрозмовника?

Мета мовлення – переконати однокласника у своїй правоті.

Адресат – однокласник.

Застосування мовленнєвих ситуацій є також обов'язковим на уроках підготовки до написання творчих робіт, на уроках розвитку зв'язного мовлення. Програмою передбачено проведення УРЗМ – написання вітальної листівки. Вчителям можна запропонувати провести таку підготовчу роботу.

Вправа Мета: 1) лінгвістичний компонент – формувати вміння використовувати іменники у власному мовленні, розширювати словниковий запас учнів; 2) комунікативний компонент – вчити мислити не за трафаретом та оформляти висловлювання засобами рідної мови, враховуючи адресата та мету впливу.

Життєва ситуація – “Вітання з днем народження”

Завдання 1. Прочитайте текст вітальної листівки, яку донечка надіслала татові до дня його народження. Знайдіть в тексті іменники та визначте в якому відмінку вони вжиті.

“Шановний тату! Вітаю тебе з днем народження. Бажаю здоров'я, щастя і успіхів у трудовій діяльності”

Завдання 2. Висловіть свої враження від тексту. Як ви гадаєте, чи щиро й тепло звучить привітання? Якщо ні, то чому? Як би ви змінили текст листівки-привітання.

Завдання 3. Уявіть, що ви чарівники. Кожне ваше слово несе незвичайну силу. Все що ви зараз побажаєте своїм рідним, обов'язково збудеться. Знайдіть такі слова, які зробили б щасливими ваших найрідніших людей.

Мета мовлення – висловити побажання близьким людям.

Адресат - тато, мама, братик, сестричка, бабуся, дідусь.

У своєму мовленні використовуй такі іменники: *любов, тепло, ласка, щастя, успіх, молодість, сміх, добро, серце, ніжність*.

Використання ситуативних завдань та вправ на уроках рідної мови дозволяє реалізовувати індивідуальний підхід до учнів та диференціацію навчання, оскільки самі завдання різняться за складністю та передбачають самостійний вибір учнем варіанта завдання.

Застосування завдань на основі мовленнєвих ситуацій, більшість з яких доповнює вправи підручника, дасть можливість учителю поставити учнів перед необхідністю розв'язувати комунікативні завдання, підготувати їх до активної участі у мовленнєвому спілкуванні, використовуючи здобуті мовні знання, а саме вивчення рідної мови буде комунікативно-орієнтованим.

Одержано редакцією 22.12.2000.

УДК: 371. 7

Н. В. БУЧАК, М. Г. МАКОГОНЧУК

ДО ПИТАННЯ АДАПТАЦІЙНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ УЧНІВ

Шкільний вік є періодом поступового росту і розвитку організму з ще недосконалими механізмами пристосування і захисту від факторів внутрішнього і зовнішнього середовища (сприятливих та несприятливих), одним із основних яких є навчальний процес – в певній мірі

ЗМІСТ

Передмова	3
Бех І. Д. Особливості традиційного етапу розвитку педагогічної науки	5
Воробійов А. М. Психодіаностика міжособистісних відносин учнів молодшого шкільного віку засобами практичних методик (внутрішньосімейний аспект)	7
Поніманська Т. І. Завдання гуманістичного виховання дітей дошкільного віку	15
Бричок Б. П. Проблема мети виховання в контексті сьогодення	18
Дичківська І. М. Моделі духовного розвитку дитини в зарубіжних педагогічних теоріях	21
Маліновська Н. В. С.Ф.Русова про оволодіння скарбами рідної мови на основі засобів народної педагогіки	23
Горонаха Н. М. Ознайомлення дошкільнят з валеологічними властивостями рослин ...	25
Яниур Л. А., Джиган Н. М. Формування інтересу до зображувальної діяльності у дітей різновікової групи	28
Борова В. Є. Модель корегування вад звукової культури мовлення старших дошкільників	33
Квак О. В. Гра, як засіб формування орфоепічної правильності мовлення дітей дошкільного віку	36
Яниур М. С. Професійна орієнтація учнів початкової школи в процесі трудового навчання	39
Сілков В. В. Вимоги до системи вправ при особистісно-орієнтованому формуванні поняття числа у молодших школярів	44
Крутій В. А. В.О.Сухомлинський про активізацію навчальної діяльності молодших школярів	50
Леценко Г. П. Комунікативно-орієнтоване вивчення рідної мови в початкових класах ..	54
Бучак Н. В., Макогончук М. Г. До питання адаптаційних можливостей учнів	57
Шутяк В. Г., Шутяк О. Ф. Про графічну підготовку учнів II класу	58
Літковець О. Д. Формування художньо-мовленнєвої діяльності дітей шестирічок на уроках “художньої праці”	63
Крет М. В. Музично-етичний досвід як важливий компонент формування морального світу учнів молодших класів	66
Манюк Л. В. Зміст, форми та методи формування активної громадської позиції школяра	69
Пальчевський С. С. Сугестопедичні підходи до навчання в діяльності та поглядах зарубіжних педагогів-класиків	71
Пасічник Я. А. Принципи дидактики математики та їх історичні корені	75
Крайчук О. В. Про принципи відбору змісту шкільного курсу математики	80
Кіндрат В. К., Нікітчук В. І. Василь Сухомлинський і патріотичне виховання школярів засобами фізичної культури	83
Іванова Л. І. Діалогічне навчання на уроках читання	89
Петрук О. М. Виховання творчої мовної особистості засобами української словесності ..	91
Зінченко Н. А. Формування культури відношень як інтегративна умова патріотичного виховання учнів різновікових груп	94
Філоненко М. М. Спостереження і спостережливість як активна форма пізнання навколишнього середовища	101
Трохимчук І. М., Марциновський В. П. Навчально-дослідницька робота як засіб наукового пізнання	105
Приймак О. П. Методика вивчення табличного додавання та віднімання в чотирирічній початковій школі	108
Якимчук Р. І. Проблемно-пошукові методи в навчанні шестирічних учнів	111
Свасьєв А. В. Вивчення стану здоров'я та деяких аспектів здорового способу життя серед підлітків Запорізької області	115
Колупаєва Т. Є. До проблеми вивчення “етнографії дитинства” в гуманітарному університеті	119
Пустовіт Н. А. Екологічне виховання школярів: проблеми цінностей	122

<i>Дем'янюк Т. Д., Гурінчук Л. Є.</i> Превентивне виховання дітей та молоді сільської школи в позаурочний час	125
<i>Пустовіт Г. П.</i> Екологічна освіта учнів у позашкільному закладі: теоретико-прикладний аспект	129
<i>Первушевська І. О.</i> Введення новітніх технологій в систему освіти та навчання в Україні	134
<i>Гавлітіна Т. М.</i> Національно-патріотичне виховання у позашкільному навчальному закладі	138
<i>Науменко Р. А.</i> Формування філософії здорового способу життя учнів у позашкільних закладах еколого-натуралістичного профілю	141
<i>Петренко О. Б.</i> Удосконалення професійної підготовки готовності вчителів до виховної діяльності у системі вищої освіти	146
Відомості про авторів	150

Наукове видання

Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в
закладах освіти

Збірник наукових праць

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 14

Заснований в 1996 р.

Відповідальний за підготовку збірника до видання Янцур М.С.

Редактор Бричок Б. П.

Технічний редактор

КОМП'ЮТЕРНА ВЕРСТКА БОНДАРЯ А. М.

Здано до набору 20.01.2001 р. Підписано до друку 30.03.2001 р.
Формат 60x84 1/8. Папір офсетний № 1. Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.
Ум. друк. арк. 18,56. Обл. вид. арк. 19,19. Замовлення № Тираж 100.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31
Рівненський державний гуманітарний університет, кафедра професійної педагогіки і трудової підготовки (к. 98,
тел. 22-11-18)

Віддруковано в редакційно-видавничому відділі
Рівненського державного гуманітарного університету
33028 м. Рівне, вул. С.Бандери, 12, тел. 26-48-83

О – 59 Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 14. — Рівне, РДГУ, 2001р. — 154 с.

ISBN 966 — 7281 — 06 — 5.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем теорії та історії педагогіки, дидактики, методики навчання, виховання і розвитку дітей та учнівської молоді в закладах освіти.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, учителів, викладачів та студентів педагогічних університетів, інститутів та коледжів.

УДК: 37: 371: 372: 373: 378

ББК 74.20